

Kulturoznawstwo

Henryk Duszyński-Karabas

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Sposoby identyfikacji osób w księgach metrykalnych parafii prawosławnych na Kujawach wschodnich i ziemi dobrzyńskiej na przełomie XIX i XX wieku

Antroponomastyka jest dziedziną cieszącą się nieustannym zainteresowaniem ze strony naukowców. Świadczy o tym bogata literatura antroponomastyczna. Jednym z ważnych źródeł materiału nazewniczego są niewątpliwie księgi metrykalne różnych wyznań. Wyekscerpowane z nich dane stanowią podstawę wielu badań onomastycznych, w ramach których autorzy zajmują się m.in. analizą semantyczną i strukturalną nazwisk, próbują określić ich motywację i sposób kształtowania się poszczególnych form, ponadto badają występujące w księgach imiona, motywy ich nadawania, modę nazewniczą, zmiany imion itd. Nazwy osobowe są badane nie tylko pod kątem *stricte* językoznawczym, lecz także na płaszczyźnie socjoonomastycznej [por. Duszyński-Karabas 2016]. Językoznawcy zajmują się również sposobami identyfikacji osób w źródłach zarówno tych pochodzących z okresu, kiedy trwał rozwój systemu nazewniczego, jak i z czasów późniejszych (XIX–XX wiek), kiedy nazwisko było już kategorią w pełni uformowaną, kiedy posiadało cechy, takie jak: powszechność, stabilność, dziedziczność, niezmienność.

Chociaż nazwiska na przełomie XIX i XX wieku cechowały się w zasadzie niezmiennością, to z różnych przyczyn mogły w nich zachodzić pewne modyfikacje. Dotyczy to przede wszystkim okresu zaborów. Leonarda Dacewicz pisze, iż:

liczne nazwiska transformowane powstały w okresie zaborów na skutek świadomego działania urzędników państw zaborczych, którzy starali się o to, żeby zapis imion i nazwisk obywateli dawnej Rzeczypospolitej był zgodny z normami obowiązujących wówczas języków urzędowych – rosyjskiego i niemieckiego [Dacewicz 2015b, 227].

Do czynników wpływających na modyfikacje nazwisk należy również dodać działania nieświadome, takie jak np. pomyłki w zapisach. Stąd m.in. wynikają pojawiające się niekiedy rozbieżności w zapisach w księgach oryginalnych i duplikatach. Pomimo faktu, iż w końcu XIX i na początku XX wieku system nazewniczy był już ukształtowany, można bowiem w owym czasie rozróżniać onimy, takie jak imię, patronim

czy nazwisko, to w dokumentach, jakimi są księgi metrykalne, poszczególne osoby identyfikowano nie tylko za pomocą nazw własnych, lecz także innych określeń.

„Przed rozbiorami księgi metrykalne prowadzono bez jednolitego systemu i bardzo pobieżnie” [Dacewicz 2016, 219]. W okresie zaborów natomiast księgi metrykalne prowadzono według jednolitego systemu, przy czym w każdym zaborze istniały odrębne przepisy, a plebani byli jednocześnie urzędnikami stanu cywilnego. W tym czasie można więc mówić o swego rodzaju „stabilności konwencji w notacjach metrykalnych” [Dacewicz 2016, 219]. Jak twierdzi badaczka, „stabilność zapisu nasyconych szczegółowymi informacjami elementów treści aktu metrykalnego stanowi o wartości ksiąg metrykalnych dla badań demograficznych, socjologicznych, onomastycznych i historyczno-kulturowych” [Dacewicz 2016, 220].

Przedmiotem niniejszego artykułu są formuły identyfikacyjne występujące w księgach metrykalnych czterech parafii prawosławnych z obszaru Kujaw wschodnich i ziemi dobrzyńskiej na przełomie XIX i XX wieku (Aleksandrów Kujawski, Włocławek, Lipno, Rypin), przechowywanych w Archiwum Państwowym w Toruniu, Oddział we Włocławku. W omawianym okresie Kujawy wschodnie i ziemia dobrzyńska znajdowały się w zaborze rosyjskim, a księgi metrykalne prowadzono według określonego wzoru. Należy zaznaczyć, iż na omawianym terenie prawosławie pojawiło się w drugiej połowie XIX wieku. Rosjanie przybywający do Włocławka oraz miast pogranicznych – Aleksandrowa, Lipna, Rypina czy Nieszawy – byli głównie członkami żandarmerii, straży granicznej, wojskowymi, urzędnikami¹.

Celem pracy jest ustalenie typów formuł identyfikacyjnych stosowanych w księgach metrykalnych oraz próba wskazania, w jakim stopniu formuły te są skonwencjonalizowane.

Ponieważ szczegółowego opisu ksiąg prowadzonych w wymienionych parafiach dokonałem w innym miejscu [Duszyński-Karabas 2016], tutaj skupię się tylko na ich najistotniejszych cechach. Księgi metrykalne prowadzone były w układzie tabelarycznym lub narracyjnym. Każda księga składa się z odrębnych części, zawierających akta urodzeń, małżeństw i zgonów. Należy zaznaczyć, iż od 1825 roku na mocy *Kodeksu cywilnego Królestwa Polskiego* połączono akta stanu cywilnego z metrykami kościelnymi, a ich prowadzenie stało się obowiązkiem duchownych [Radziwonowicz 2014, 231].

Do identyfikacji osób w aktach prowadzonych w formie tabelarycznej służyły rubryki, w których notowano:

¹ Więcej o prawosławiu na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej m.in. [w:] Dziki 2000; Ziółkowski 2000. Na temat rejestracji metrykalnej w zaborze rosyjskim pisali m.in. T. Dziki [Dziki 2013] i P. Hałuszczak [Hałuszczak 2012].

- 1) w księgach urodzeń: dane ochrzczonych dzieci, ich rodziców i chrzestnych, duchownego udzielającego sakramentu, psalmisty, a także osób zmieniających wyznanie na prawosławne;
- 2) w aktach małżeństw: dane panny młodej, pana młodego i świadków (dwoje świadków ze strony pana młodego i dwoje ze strony panny młodej) oraz duchownego udzielającego sakramentu;
- 3) w aktach zgonów: dane zmarłego, dane duchownego, który spowiadał i udzielał ostatniego namaszczenia oraz duchownego, który dokonał obrzędu pogrzebowego.

W przypadku ksiąg urodzeń prowadzonych w układzie narracyjnym poza wyżej wspomnianymi informacjami zamieszczano również dane świadków zgłoszenia narodzin dziecka. Opisowe akta zgonów zawierają dane dwóch świadków zgłaszających zgon. W niektórych narracyjnych księgach metrykalnych po każdej części zamieszczano indeks osób ochrzczonych, zmarłych i zaślubionych.

W badanym materiale wyróżnić można kilka typów elementów identyfikacyjnych: imię chrzestne, *patronimicum*, nazwisko, wykonywany zawód, pełniona funkcja lub stanowisko, przynależność stanowa, nazwa miejscowa (miejsce pochodzenia lub zamieszkania), wyznanie, relacja przynależnościowa². Wchodzą one w różnych układach w skład formuł nazewniczych. Omówię je w niniejszym artykule wraz z przykładowymi egzemplifikacjami. Każdy przykład jest opatrzonej informacją, w jakiej parafii oraz w którym roku został odnotowany (stosowane skróty oznaczają poszczególne parafie: A – Aleksandrów Kujawski, L – Lipno, R – Rypin, W – Włocławek).

Analizę rozpocznę od akt prowadzonych w sposób tabelaryczny, następnie przejdę do ksiąg narracyjnych.

Akta tabelaryczne

Sposoby identyfikacji ochrzczonych dzieci:

- **imię**, np. *Петръ, Зоя, Василий, Марѳа, Николай, Александръ, Надежда, Ольга* (R 1910), *Михаилъ, Сергій* (L 1913), *Константинъ, Зиновій, Ксенія, Григорій* (A 1906), *Павель, Анна* (W 1913);
- **imię + informacja o patronie**, np. *Николай въ память Преподобнаго Исповѣдника Николая Студійскаго празднуемаго 4го февраля* (W 1913), *Павель въ память святаго мученика Павла празднуемаго 16го февраля* (W 1913); *Николай въ память святителя Николая Чудотворца празднуемаго 9го мая*

² O sposobach identyfikacji osób w księgach metrykalnych pisali m.in. L. Dacewicz [Dacewicz 2015a, 2015b], F. Trzeciak [Trzeciak 2016, 43], B. Radziwonowicz [Radziwonowicz 2014].

(W 1913); podobne wpisy występują też w parafii lipnowskiej w 1913 roku, np. *Нина Въ честь святой Нины, празднуемой Церковью 14 января* (L 1913) [por. Duszyński-Karabas 2016];

- **imię + relacja przynależnościowa** (gdy żyje tylko matka dziecka), np. *Антонина дочь временно проживающей в Г. Влоцлавекъ вдовы, по умершемъ Унтеръ Офицеръ Григоріѣ Ганинѣ, Екатерины Францевой Ганиной православнаго исповѣданія* (A 1886); – czasem również formacja **imię + informacja o nieślubnym pochodzeniu**, np. *Любовь (незаконнорожденная)* (R 1895).

Sposoby identyfikacji osób zmieniających wyznanie:

- **imię** (w rubryce zawierającej imiona ochrzczonych), np. *Нина* (W 1913), *Александра* (W 1907), *Димитрій* (A 1897);
- w rubryce dotyczącej rodziców rozbudowana formuła identyfikacyjna charakteryzująca osobę zmieniającą wyznanie, np. *Мѣщанка города Гомбина, Гостынскаго уѣзда, Варшавской губерніи Эмилиа Эдуардовна Θεодоровна (по отчеству двухчленѣ) Шагунѣ дѣвица 25 лѣтъ от рожденія, состоявшая въ лютеранскомъ вѣроисповѣданіи, вслѣдствіе изъявленнаго ею рѣшительнаго желанія, помазаніемъ Св.-Мвра, исповѣдью и причащеніемъ присоединена къ Православной Греко-Россійской церкви, съ нареченіемъ ей имени „Нина”, в честь Святой Равноапостольной Нины, просвѣтительницы Грузіи, празднуемой Церковью четырнадцатаго января* (W 1913).

Jest to zatem nie sucha informacja, ale rozbudowana narracja. Formuła ta zawiera następujące elementy: **przynależność stanowa + miejsce zamieszkania + imię + patronimicum + nazwisko + wiek + wyznanie + nowe imię**.

Inne przykłady: *По указу Варшавской Духовной Консисторіи, отъ 24го октября сего 1907 г. за N 4043, просвѣщена св. крещеніемъ дочь мѣщанина посада Ходечъ Варшавской губерніи Гершии Клодавскаго – Хая – Рыфка, Еврейскаго закона, 18 лѣтъ, и наречена при св. крещеніи Александрою* (W 1907), *Проживающая въ гор. Влоцлавскѣ крестьянка дер. Крживе Блото Влоцлавскаго уѣзда Эмма Андреева Гиллеръ лютеранскаго вѣроисповѣданія, родившаяся 2 сентября 1882 года, согласно изъявленному ею рѣшительному желанію принять православную вѣру по надлежащемъ наставленіи въ истинахъ оной присоединена къ православной восточной Каѳолической Церкви чрезъ Святое Муромъ Помазаніе, исповѣдь и Св. Тайнѣ Причастіе съ нареченіемъ имени Елена* (A 1904). Zdarzało się, że konwertyci pozostawali przy swoim imieniu, np. w parafii lipnowskiej zanotowano dwa przypadki konwersji (z katolicyzmu na prawosławie), w obu sytuacjach osoby zmieniające wyznanie pozostawiły swoje dotychczasowe imię (*Антонина, Стефанида*).

W parafii rypińskiej zanotowano przypadki zmiany wyznania dzieci, zapisane zgodnie z formułą **relacja przynależnościowa (czyj syn/ córka, a więc imię + patronimicum + nazwisko matki w dopełniaczu) + stare imię dziecka + jego nazwisko + informacja o nowo przyjętym imieniu**, np. *Мъщанки города Плоцка Евы Матвѣевой Шиманской сынъ Хенрыкъ незаконнорожденный Шиманскій, римско-католическаго вѣроисповѣданія, пяти летъ отъ роду, согласно желанію своей матери, 2го Февраля сего 1898 года присоединенъ къ православної Церкви чрезъ Святое Мвропомазаніе и причащеніе Св. Таинъ съ нареченіемъ имени „Владиміръ”* (R 1898). Trzyletniemu bratu wyżej wymienionego podczas zmiany wyznania zostało zmienione imię z *Изыдоръ* na *Константинъ* (R 1898). Nieco inna formuła występuje w aktach parafii aleksandrowskiej: **stare imię dziecka + jego nazwisko + relacja przynależnościowa (czyj syn – imię matki w dopełniaczu + patronimicum + nazwisko + nazwisko rodowe matki) + nowe imię dziecka**, np. *Младенець Зыгмунтъ Рыхтеръ, сынъ жены Коллежскаго Секретаря Маріанны Эдуардовой Ледкевичъ урожденной Рыхтеръ, родившийся до вступленія ея въ законный брак и крещенный по католическому обряду, согласно изъявленному желанію матери, присоединенъ къ Православной Восточной Каѳолической Церкви чрезъ Св. мвропомазаніе и Св. Таинъ причастіе съ нареченіемъ имени „Димитрій”, празднуемаго церковью 3 июня* (A 1897).

Sposoby identyfikacji świadków konwersji:

W rubryce zawierającej dane rodziców chrzestnych w przypadku konwersji odnotowywano świadków konwersji zgodnie z następującą formułą:

– **przynależność stanowa + miejsce zamieszkania + imię + patronimicum + nazwisko**; u kobiet często: **stan cywilny + ewentualna relacja przynależnościowa + imię + patronimicum + nazwisko**, np. *При Мвропомазаніи присутствовали: Крестьянинъ Воронежской губерніи, Нижнедѣвицкаго уѣзда, Солдатской волости, того-же села Василій Тимофѣевъ Лазаревъ и вдова капитана Екатерина Петрова Калинникова* (W 1913). Inne przykłady: *Адъютант Александровской бригады Отдѣльнаго Корпуса пограничной стражи, Ротмистръ Михаилъ Ѳеодоровичъ Боковъ и жена Ротмистра той же бригады пограничной стражи Зоя Николаевна Щербачева* (W 1907), *В качестве свидѣтелей при присоединеніи были Помощникъ Пакгаузнаго Надзирателя Александровской Таможни Иоаннъ Ѳеодоровъ Архиповъ и вдова Коллежскаго Совѣтника Елена Валеріанова Пасенко* (A 1904), *Свидѣтелями въ качестве воспріемниковъ были: Рытинской Бригады Отдѣльнаго Корпуса Пограничной стражи Поручикъ Георгій Александровъ Омаровъ и купеческая дочь дѣвица Марія Михаилова Щеклѣва* (R 1898).

Sposoby identyfikacji rodziców ochrzczonych dzieci:

- formuła: **zawód (funkcja) ojca, jego imię, patronimicum, nazwisko; imię i patronimicum matki, niekiedy też jej nazwisko rodowe matki, wyznanie obojga**, np. *Старший досмотрщик Добржинской Таможни Рыпинского уезда, Плоцкой губернии, Иларіонъ Іуліановъ Антиповъ и законная его жена Марія Іосифова, урожденная Шабунова, оба православнаго вѣроисповѣданія* (R 1910), *Урядникъ 3го Уральскаго Казачьяго полка, изъ казаковъ Уральской области, Калмышковской станицы, того же поселка, Яковъ Θεодоровъ Щучкинъ и законная жена его Аптолинарія Павлова, оба православнаго вѣроисповѣданія* (W 1913). Niekiedy podawano również **miejsce zamieszkania**, np. *Мѣщанинъ города Ловича, Варшавской губернии Кириллъ Іоанновъ Земитъ и законная жена его Таусія Алексѣева, оба православнаго вѣроисповѣданія* (W 1913), *Жительствующій въ г. Липно, мѣщанинъ г. Скерневиць, Варшавской губернии, Владимиръ Θεодоровъ Хвисюкъ и законная жена его Александра Іоаннова (урожденная Петрова), оба православнаго вѣроисповѣданія* (L 1913), *Проживающій въ Г. Влоцлавек уволенный в запасъ Арміи рядовой МоѴсеи Иларіоновъ сынъ Ермакъ православнаго вѣроисповѣданія и законная жена его Іуліанна Матѣеева дочь латинскаго вѣроисповѣданія* (A 1886). Warto zauważyć, iż w księgach z Aleksandrowa Kujawskiego z lat 70. i 80. XIX wieku występowało patronimicum analityczne, np. *Іуліанна Матѣеева дочь, МоѴсеи Иларіоновъ сынъ*.

Sposoby identyfikacji duchownych i psalmistów:

- formuła: **funkcja (stanowisko) + imię + nazwisko księdza; funkcja + imię + nazwisko psalmisty**, np. *Священникъ Димитрій Шимковичъ съ Псаломщикомъ Георгіемъ Горбачемъ* (R 1910), *Настоятель Священникъ Петръ Кудрявцевъ съ псаломщикомъ Евгеніемъ Зубковымъ* (W 1913), *Протоіерей Николай Ливчакъ съ псаломщикомъ Θεодоромъ Войтовецкимъ* (A 1898), *Священникъ 53 Драгунскаго полка Александръ Покровскій* (A 1906), *Липновской церкви священникъ Александръ Шафрановскій съ псаломщикомъ Емилианомъ Гончаровымъ* (L 1913).

Sposoby identyfikacji rodziców chrzestnych:

- formuła: **funkcja lub stan, zawód, imię, patronimicum i nazwisko ojca chrzestnego, niekiedy relacja przynależnościowa (czyj syn); relacja przynależnościowa (czyja żona, córka), imię, patronimicum i nazwisko matki chrzestnej, niekiedy również jej zawód lub stan**. Podawano też **miejsce zamieszkania/ pochodzenia**. Przykłady: *Сынъ Податного Инспектора г. Липно Борисъ Алексіевъ*

Атаманчуковъ, Учительница Липновскаго Народнаго училища Августа Николаева Романенко (и Елена Евгениева Лукина – дворянка), объ дъвицы (L 1913), Старшій вахмистръ Красно-Крестскаго отряда Александровской Бригады Отдѣльнаго Корпуса Пограничной Стражи изъ крестьянъ Черниговской губернии и уѣзда Халявинской волости села Масановъ Иоаннъ Сергіевъ Дергачъ и жена крестьянина Гродненской губернии и уѣзда Велико-Берстовицкой волости села Старыницы Меланія Павлова Меленецъ (A 1910), Старшій бухгалтеръ Рытинскаго Уѣзднаго Казначейства Михаилъ Θεодоровъ Левуцкій и дочь Священника Могилевской Епархіи дъвица Эмилія Василіева Пригоровская (R 1905).

Sposoby identyfikacji osób вступающих в брак:

– формула: **прзыналежность станова** (у мужчинъ теж **стопіень воєсковы**) + **місце походу** + **иміе** + **patronimicum** + **назвишко** + **вызнаніе** + (необовязково) **стан цивилны** + **информация, котры раз дана особа zawiera бракъ**; у женщинъ (рзадзіе у мужчинъ) додатково **релация прзыналежностиова**; в рубрике обок – **вѣк**.

Прыклады: *Уволенный въ запасъ арміи, сынъ Титулярнаго Совѣтника Константинъ Степановъ Бибииковъ, православнога въроисповѣданія, холостъ, первымъ бракомъ, 26; Германская подданная Эрна Генриховна Бауманнъ, евангелическаго въроисповѣданія, дъвица, первымъ бракомъ, 22 (W 1913), Запасный унтеръ офицеръ изъ крестьянъ Гродненской губернии Дометій Іосифовъ Харитонюкъ, православнога въроисповѣданія, холостъ, первымъ бракомъ, 30; Крестьянка села и гмины Сендзин Нешавскаго уѣзда Марія Павлова Вохна римскокатолическаго въроисповѣданія, первымъ бракомъ, 32 (A 1906), Младшій Земскій стражникъ Рытинскаго уѣзда, Плоцкой губернии Лонгинъ Іоанновъ Лелюхъ, холостъ, православнога въроисповѣданія, холостъ, первымъ бракомъ, 31 (R 1905).*

Sposoby identyfikacji świadków ślubów:

– формула: **завод/ функция луб/ і прзыналежность станова** + **місце походу** + **иміе** + **patronimicum** + **назвишко**, нр. *По женихъ: бригадны писаръ Рытинской бригады Отдѣльнаго Корпуса Пограничной стражи Григорій Алексѣевъ Барановъ и младшій медицинскій фельдциеръ той же бригады Димитрій Іоанновъ Лецевъ; по невѣстѣ: той же бригады старшій писаръ Тимофей Макаровъ Игнатенко и младшій земскій стражникъ Рытинскаго уѣзда Константинъ Николаевъ Мишинъ (R 1905), По женихъ: младшіе объздчики корчемной стражи Гавриилъ Ильичъ Димитріевъ и Іоаннъ Сергіевъ*

Леонтьевъ; по невѣстѣ: той же стражи, стражники Θεодоръ Іоакимовъ Борникъ и Василій Карповъ Панченко (A 1902). Jak widać, mamy tu do czynienia z trójczłonową strukturą nazewniczą, tzn. imię + *patronymicum* + nazwisko. Jedynie w latach wcześniejszych, a mianowicie 70. i 80. XIX wieku, w parafii aleksandrowskiej występuje struktura dwuczłonowa (imię + nazwisko), np. *Феликс Бурхартъ, Сергій Минаевъ*.

Sposoby identyfikacji osób zmarłych:

- dorośli: **zawód lub przynależność stanowa + (opcjonalnie) miejsce zamieszkania + imię + *patronymicum* + nazwisko**, np. *Запасный объездчикъ рядовой Александровской бригады пограничной стражи Давидъ Іуліановъ Пестунъ* (R 1900), *Житель гор. Влоцлавска отставной рядовой Ілія Іоакимовъ Запасовъ* (A 1891), *Крестьянинъ Тульской губерніи, Каширскаго уѣзда, деревни Бадики, – Никита Василіевъ Корниловъ* (W 1913). W aktach zgonów kobiet notowano też stan cywilny i przynależność rodzinną (dane męża), np. *Вдова отставного жандармскаго вахмистра, изъ крестьянъ Каменецъ-Подольской губерніи, Проскуровскаго уѣзда, Слободки Подільской – Алексина, Анна Іоаннова Соило* (W 1913), *Жена досмотрщика Краснокрестскаго переходнаго Пункта крестьянка Евдокія Николаева Желудокъ* (A 1906).
- dzieci: **przynależność rodzinna (zawód, ew. stopień wojskowy, miejsce pochodzenia lub zamieszkania ojca, jego imię, *patronymicum*, nazwisko, niekiedy też dane matki – imię i *patronymicum*) w dopełniaczu + słowo *сын/дочь* + imię dziecka w mianowniku**, np. *Младшаго Земскаго Стражника Александровскаго Участка Андрея Ефремова Сердюка и жены его Берты Мартиновой, сынъ Евгенийъ* (A 1906), *Фельдшера Влоцлавскаго Казеннаго Виннаго Склада, изъ крестьянъ Курской губерніи и уѣзда, села 1²⁰ Лебяжья – Івана Θεодорова Звърева, – сынъ Михаилъ* (W 1913), *Старшаго Земскаго стражника Липновской Уѣздной Команды Симеона Георгіева Купчака дочь Іулія* (L 1913), *Дялопроизводителя Рытинскаго Уѣзднаго Управленія Евгения Павлова Цвирко сынъ Сергій* (R 1905).

W aktach zgonów oprócz powyższych danych zapisywano także wiek zmarłego, przyczynę zgonu oraz dane duchownych, którzy udzielali sakramentu spowiedzi i dokonywali obrzędu pogrzebowego.

Po omówieniu formuł z ksiąg tabelarycznych przechodzę do zapisów w księgach opisowych.

Akta narracyjne

Akta urodzeń

Na marginesie aktu urodzenia może znajdować się formuła identyfikacyjna dziecka: **imię + imię odojcowskie (*patronimicum*) + nazwisko**, np. *Пелагія Петрова Пекина, Иоаннъ Варѣоломѣевъ Шило, Марія Іоаннова Усова* (R 1911), *Анна Θεοδοροβα Мишута* (L 1913), samo *иміє*, np. *Марія, Василиій, Петрѣ* (A 1911), *Николай* (L 1913) lub **imię + nazwisko**, np. *Іоаннъ Дыякъ, Алексій Шелкоплясъ* (L 1913). Jak widać, różnice występują nawet w obrębie tej samej księgi (trzy sposoby zapisu w księdze lipnowskiej z 1913 roku). W aktach parafii aleksandrowskiej z lat 80. XIX wieku tego rodzaju formuła identyfikacyjna nie występuje (nie ma bowiem pozostawionego marginesu na wpisane danych dziecka). Z kolei w parafii wrocławskiej na marginesie tylko odnotowywano miejsce sporządzenia aktu, a formułę identyfikującą dziecko (**imię + nazwisko**) zamieszczano w niektórych aktach z 1912 roku przed tekstem głównym, np. *Людмила Вавринчукъ, Александра Бѣлова* (W 1912). W tekście głównym pojawiają się formuły identyfikacyjne rodziców dziecka, rodziców chrzestnych, świadków zgłoszenia, samego dziecka, osoby duchownej. Formuły identyfikacyjne osób nie różnią się od tych, które stosowano w aktach tabelarycznych. Sposoby identyfikacji były bardzo dokładne, podawano **zawód lub funkcję, imię chrzestne, *patronimicum*, nazwisko** (w przypadku matki dziecka także nazwisko rodowe) oraz – czego nie było w księgach prowadzonych w sposób tabelaryczny – **wiek** rodziców, chrzestnych oraz świadków zgłoszenia. Narracja odbywała się zgodnie z przyjętą konwencją, rozpoczynając się słowami *Состоялось в...*, po której podawano nazwę miejscowości, datę i godzinę zdarzenia. Następnie, w ściśle określonym porządku, zapisywano kolejne informacje. Jako przykład formuły identyfikującej posłuży fragment dotyczący świadków zdarzenia: (...) *в присутствіи ветеринарнаго фельдшера Рыпинскаго уѣзда, Плоцкой губерніи, Стефана Василіева Дегтяренко тридцати четырехъ лѣтъ и старшаго вахмистра, надзираетеля лазарета 10^{ої} пограничной Рыпинской бригады, Алексія Исидорова Лабоды, тридцати четырехъ лѣтъ* (...) (R 1911). Po ostatnim sporządzonym akcie w księdze znajdować się mógł spis wszystkich urodzonych w danym roku i parafii dzieci, które zapisywane były za pomocą dwuczłonowej struktury nazewniczej, tj. bez imienia odojcowskiego, np. *Пелагія Пекина, Марія Усова* (R 1911), albo z wykorzystaniem pełnej, trójczłonowej struktury, np. *Волощукъ Димитрій Стефановъ, Кнышь Петрѣ Михаиловъ* (W 1912), *Кедровъ Анатолій Александровъ* (L 1897). Dodać należy, że takie spisy nie występują we wszystkich księgach, brak ich w parafii aleksandrowskiej.

W księgach zapisywano także przypadki konwersji osób dorosłych i dzieci, np. (...) *присоединить дочь ихъ Янину-Марию (...) крещенную въ католической церкви, къ православной церкви съ именемъ „Анна”* (...) (A 1912). W takich sytuacjach podawano również dane rodziców osoby zmieniającej wyznanie.

Akta ślubów

W aktach ślubów we wszystkich czterech parafiach notowano dane osobowe pary młodej oraz świadków, stosując formułę trójczłonową (**imię + patronimicum + nazwisko**), uzupełnioną o **zawód lub sprawowaną funkcję oraz wiek**. W aktach znajdowała się również informacja o wyznaniu nowożeńców, miejscu zamieszkania, ich stanie cywilnym, a także relacja przynależnościowa (czyja córka, rzadziej czyj syn). Poniżej podaję fragment formuły identyfikującej nowożeńców (na potrzeby artykułu nieco skrócony do prezentacji zapisu nazw własnych, dane pary młodej zaznaczone pogrubieniem): (...) **Владимиромъ Ивановичемъ Усенко** (...), сыномъ старшаго стражника Липновской уездной команды Иоанна Иосифова, нынѣ умершаго и **Августы Карловны**, урожденной Нейгебауръ, законныхъ супруговъ Усенко (...) и **Анастасіей Константиновной Леговицъ** (...) дочерью объездчика Корчемной стражи (...) мѣщанина Константина Павлова и **Маріи Кирилловой**, урожденной Гадомской, законныхъ супруговъ Леговицъ (...) (L 1913). Co ciekawe, w aktach małżeństw odnotowywano dane byłego małżonka, np. (...) и **Александрой Ивановой Пѣвцовой**, урожденной Хейло, разведенной (...) съ титулярнымъ советникомъ (...) **Игнатіемъ Александровымъ Пѣвцовымъ**, съ которымъ состояла в первомъ браке (...) (L 1913), (...) и разведенной (...) женой Штабсъ-Ротмистра Энбулаева – **Иоанной-Агнессой** (двухъ именъ) **Фердинандовой Энбулаевой**, урожденной Драгеимъ (...) (W 1911).

Jeżeli chodzi o formuły zapisywane na marginesach, to występują one w księdze parafii lipnowskiej z 1913 roku, gdzie odnotowywano dane osobowe pary młodej w formie **imię + nazwisko pana młodego + spójnik u + imię + nazwisko panny młodej**, np. **Θома Черный** и **Аманда Пекруль** (L 1913), lub w wariacie z **imieniem odojcowskim**, np. **Петръ Никифоровъ Самойловъ** и **Александра Иванова Пѣвцова** (L 1913). W innych księgach tejże parafii z lat 90. XIX wieku czy też w aktach innych parafii nie ma dopisków na marginesach. Wynika z tego, że były one nieobowiązkowe, fakultatywne.

W zamieszczanych na końcu poszczególnych ksiąg spisach osób, które zawarły związek małżeński, stosowano następujące formuły identyfikacyjne: **imię i nazwisko pana młodego + spójnik u + imię i nazwisko panny młodej**, np. **Адольфъ Страшинскій** и **Александра Логвиненко**, **Петръ Радько** и **Августа Кляйнъ** (R 1894), **nazwisko, imię i patronimicum pana młodego + spójnik съ + imię,**

patronimicum i nazwisko panny młodej w narzędniku, np. *Залевскій Карлъ Густавовъ съ Татіаной Михайловой Лисовской, Срътенскій Петръ Николаевъ съ Иоанной Фердинандовой Энбулаевой* (W 1911), **nazwisko i imię pana młodego + spójnik съ + nazwisko i imię panny młodej**, np. *Ермоленко Косма съ Козловской Юзефой* (L 1897).

Akta zgonów

W narracyjnych aktach zgonów widnieją formuły identyfikacyjne dwóch osób zgłaszających zgon oraz osoby zmarłej. Formuły te nie różnią się od występujących w aktach chrztów i ślubów, tzn. zawierają **zawód lub funkcję, miejsce pochodzenia lub zamieszkania, imię, patronimicum, nazwisko, wiek**. Jeśli umierało dziecko lub kobieta, to podawano również **relację przynależnościową** (syn, córka, wdowa), np. (...) *умерла Евгения Александрова Бузякъ шестнадцати лѣтъ отъ роду, дочь вышеупомянутого (...) Александра Карлова Бузяка* (W 1911), (...) *умеръ младенецъ Вѣра Иванова Ванцакъ (...) дочь вышеупомянутого козака Ивана Григоріева Ванцака* (W 1911), (...) *вдова отставнаго рядоваго 23²⁰ пѣхотнаго Низовскаго полка Елена Михаилова Смутова (она же Смирнова)* (...) (R 1911). Jeśli zmarła osoba nie miała imienia odojcowskiego, ponieważ jej ojciec był nieznanym, formuła identyfikacyjna zawierała **imię i nazwisko** oraz **relację przynależnościową**.

Formuły identyfikacyjne zapisywane na marginesie, obok treści aktu głównego, nie były obowiązkowe. Występują one m.in. w księgach parafii w Rypinie, np. *Николай Θεодоровъ Накай* (R 1911).

W spisach osób zmarłych, zamieszczanych na końcu danej księgi, stosowano następujące formuły identyfikacyjne: **imię + nazwisko**, np. *Анастасія Захарченко* (R 1911), *Николай Галка, Ариадна Лебедева* (R 1894), **nazwisko + imię**, np. *Тарасюкъ Василій* (L 1896), **nazwisko + imię + patronimicum**, np. *Поповъ Павелъ Степановъ, Гдырь Анастасія Лаврентіева* (W 1911), *Никитинъ Александръ Ивановъ* (L 1897).

Formuły identyfikacyjne występujące w księgach metrykalnych zarówno narracyjnych, jak i tabelarycznych cechują się znacznym stopniem skonwencjonalizowania. Jest to spowodowane z jednej strony koniecznością sprostania wymaganiom określonym przez przepisy, z drugiej zaś potrzebą jak najpełniejszej identyfikacji uczestników [por. Dacewicz 2016, 232]. W aktach tabelarycznych konwencja jest utrwalona również poprzez charakter rubryk, które dokładnie określają, jakie informacje powinny być w nich zawarte.

Należy zauważyć, iż formuły były znacznie rozbudowane, w ich skład wchodziły różne typy elementów identyfikujących: antroponimy (imię chrzestne, imię odojcowskie, nazwisko, u konwertytów imię nowo przyjęte, imię drugie u katolików

i luteran, niekiedy też trzecie), wykonywany zawód, sprawowana funkcja, przynależność stanowa, deskrypcja lokatywna (nazwa miejscowa określająca miejsce zamieszkania lub pochodzenia), relacja przynależnościowa, stan cywilny, wyznanie, wiek.

Niewielkie różnice pojawiające się w zapisach wynikają z kilku czynników: księgi pochodzą z czterech różnych parafii, z różnych lat, ponadto nawet w obrębie jednej parafii na przestrzeni lat były one prowadzone przez różne osoby. Są to jednak drobne różnice, niewpływające na kształt formuł identyfikacyjnych, które we wszystkich omawianych parafiach wyglądają zasadniczo tak samo. Nie można więc mówić o dowolności stosowanych formuł czy braku skonwencjonalizowania. W dokumentach nie ma bowiem miejsca na zbyt duże odstępstwa od przyjętego wzoru, schematu, konwencji.

Szczegółowość danych w księgach metrykalnych pozwala na prowadzenie badań nie tylko o charakterze językoznawczym, onomastycznym, ale również socjokulturowych, realioznawczych czy demograficznych. W formułach identyfikacyjnych pojawiają się nazwy dawnych zawodów, stopni wojskowych, sprawowanych funkcji, w księgach zapisywano też choroby będące przyczynami zgonów. Wszystkie te elementy mogą być przedmiotem odrębnych, szczegółowych badań.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Państwowe w Toruniu, Oddział we Włocławku
– Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Aleksandrowie Kujawskim, nr zespołu 17.
– Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Rypinie, nr zespołu 819.
– Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej w Lipnie, nr zespołu 820.
– Akta Stanu Cywilnego Parafii Prawosławnej we Włocławku, nr zespołu 1099.

Opracowania

- Dacewicz Leonarda. 2015a. *Rusyfikacja nazewnictwa osobowego w katolickich księgach metrykalnych Dekanatu białostockiego w okresie zaboru (lata 1865–1918)*. „Slavia Orientalis” t. 64, nr 2: 363–374.
Dacewicz Leonarda. 2015b. *Sposoby identyfikacji osób w księgach metrykalnych Parafii Rzymsko-Katolickiej w Sokółce w okresie zaboru rosyjskiego (lata 1865–1918)*. „Studia Wschodniosłowiańskie” t. 15: 227–237.
Dacewicz Leonarda. 2016. *Stabilność konwencji w tekstach ksiąg metrykalnych w zaborze rosyjskim*. W: *Konwencja i kreacja w tekstach kultury*. Red. Karwatowska M., Litwiński R., Siwiec A. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej: 217–234.
Duszyński-Karabas Henryk. 2016. *Księgi metrykalne parafii prawosławnych na Kujawach i ziemi dobrzyńskiej z przełomu XIX i XX wieku jako źródło badań socjoonomastycznych*. W: *Miasto. Przestrzeń zróżnicowana językowo, kulturowo i społecznie*. Cz. 6: *Transport miejski w języku i kulturze*. Red. Świącicka M., Peplińska M. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego: 437–447.
Dziki Tomasz. 2000. *Z dziejów cerkwi prawosławnej we Włocławku*. „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”. T. 14: *Wyznania na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej*: 193–223.

- Dziki Tomasz. 2013. *Informacja do zespołu akt: Akta stanu cywilnego Parafii Prawosławnej w Rypinie z lat 1894–1911. Zespół nr 819* [wydruk komputerowy].
- Hałaszcak Paweł. Współpraca Betlej Magdalena, Gucia Dobrosława, Molenda Liliana. 2012. *Niezbędnik genealoga*. Mnichowo–Poznań: Wielkopolskie Towarzystwo Genealogiczne „Gniazdo”.
- Radziwonowicz Beata. 2014. *Sposoby identyfikacji mężczyzn i dzieci w parafii jednowierców w Pokrowsku w latach 1846–1902*. „Studia Wschodniosłowiańskie” t. 14: 229–248.
- Trzeciak Filip. 2016. *Antroponimia Kresów Południowo-Wschodnich w XVII i XVIII wieku – na przykładzie rzymskokatolickiej parafii w Żółkwi*. T. I. Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.
- Ziółkowski Bogdan. 2000. *Prawosławie na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w XIX i XX wieku*. „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie”. T. 14: *Wyznania na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej*: 89–117.

Summary

Methods of the Persons Identification in the Orthodox Parish registry books from the East Cuyavia and Dobrzyn Land in the Late 19th and Early 20th Centuries

The article is devoted to the methods of nominal configuration in the Parish registry books from East Cuyavia and the Dobrzyn Land in the Late 19th and Early 20th Centuries (Aleksandrów Kujawski, Włocławek, Lipno, Rypin). There are several types of identifying elements in the registry books: first name, patronymic, last name, profession, function, social estate, place of origin or residence, religion, affiliation which are the components of the identifying formulas. They are discussed in the article and also the examples are mentioned.

Key words: parish registers, personal names, onomastics, anthroponymy, Russian Partition, East Cuyavia, Dobrzyn Land

Kontakt z Autorem:
henryk_duszynski@interia.pl

